

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

Ondřej Nývlt

Reprezentace ženské majetkové kriminality v českém denním tisku první Československé republiky

BAKALÁŘKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Baloun, Ph.D.
Studijní obor: Studium humanitní vzdělanosti

Praha 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předkládanou bakalářskou práci jsem zpracoval samostatně, všechny využití prameny i literaturu jsem řádně citoval a uvedl v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v digitálním repozitáři závěrečných prací UK a byla využita jako studijní text.

V Praze dne _____

Ondřej Nývlt

Poděkování

Děkuji Mgr. Pavel Balounovi, Ph.D. za laskavé vedení práce a odborné připomínky. Také děkuji všem učitelům na Fakultě humanitních studií za vedení během bakalářského studia.

Abstrakt

Předmětem této práce jsou kulturní obrazy žen páchajících majetkovou trestnou činností v českém tisku první Československé republiky. Vznik nové samostatné republiky postavil před československou společností řadu výzev, mezi nimiž byla i otázka, jakou pozici v ní má zaujmout žena. Pronikání žen do veřejné sféry vedlo i ke zvýšené pozornosti věnované ženské kriminalitě. Tehdejší kriminologický diskurz vysvětloval příčiny kriminálního jednání žen rozdílným způsobem než v případě mužů, což poukazuje na existenci odlišných genderových norem. Odrážela se tato fascinace ženským zločinem v denním tisku? V práci nejprve provedu krátký exkurz do dobového kontextu a následně s využitím pramenů zrekonstruuji dobový diskurz o zlodějkách, lupičkách a kapsářkách v českém denním tisku. Konkrétně se zaměřuji na majetkovou kriminalitu, tedy na kategorii trestné činnosti, která není „typicky“ ženská, jako je prostituce, nelegální potrat nebo infanticida.

Klíčová slova: diskurz, český denní tisk, periodický tisk, noviny, první Československá republika, ženská kriminalita, majetková kriminalita, ženská otázka, 20. století

Abstract

The subject of this thesis are cultural images of female property criminals in Czech press in First Czechoslovak Republic. The emergence of the new independent republic posited many challenges to the Czech national society, among which was a question of woman's place in it. Proliferation of women in the public sphere also led to increased attention to female criminality. In the criminologist discourse of the time, the female criminals was evaluated by different standards than male ones, suggesting that different gender norms were at play. Did newspapers reflect on this preoccupation with woman offender? In the thesis, I briefly summarize this historical context and then I'll reconstruct the discourse about female thieves, burglars and pickpockets in Czech daily press. I'm specifically interested in property crime, which is not „typical“ female crime like prostitution, illegal abortion or infanticide.

Keywords: discourse, czech daily press, periodical press, newspaper, First Czechoslovak Republic, female criminality, property crime, woman question, 20th century

Obsah

1	Úvod	7
1.1	Pojmy a teoretická východiska	9
1.2	Výběr pramenů	13
1.3	Struktura textu	14
2	Společenské proměny na přelomu století – historický kontext	17
2.1	<i>Ženská otázka</i> : proměna místa ženy ve společnosti na konci 19. století a začátku 20. století	17
2.2	Obraz ženy-kriminálnice v kultuře a v kriminologickém diskurzu	20
3	Tisk v období první Československé republiky	25
3.1	Cenzura	26
3.2	Stranický tisk, nezávislý tisk a hledisko politické orientace	26
3.3	Bulvární tisk	27
3.4	Obrazy žen v ženských časopisech	28
4	Obrazy zlodějek, lupiček a kapsářek v českém denním tisku	31
4.1	Elegantní dáma-zlodějka	31
4.2	„Žena nemocná sexualitou“ – biologizace, psychologizace a medikalizace zločinu	33
4.3	Zlodějka jako nevinná vykořisťovaná žena	35
4.4	Poznámka na okraj: srovnání ženských zlodějek s muži	38
5	Shrnutí a závěr, limity a návrhy na další výzkum	41
	Prameny a literatura	43

1 Úvod

„Dnešní zloději jsou odborníci, umělci ve svém oboru, kteří vcházejí ze dne na den do elegantních salonů boháčů, přicházejí bezvadně oděni v lesklých lakýrkách s cylindrem na hlavě a koketní květinou v knoflíkové dírce u kabátu. A tito moderní zloději, pardon dle nového pojmenování ‚operatori‘, mají také společnice, neboť do tajů jejich umění vnikly nyní též ‚dámy‘ a jak si ‚pánové‘ stěžují činí jim krásné pohlaví nezřízenou konkurenci.“¹

Evropská společnost na prahu 20. století zaznamenala pozoruhodné pronikání žen do veřejné sféry. Buržoazní ideál společnosti, která je úhledně rozdělená na soukromou a veřejnou sféru podél osy genderu a kde je žena uzavřena v domácnosti, zatímco skutečnou moc drželi muži, neobstával v porovnání se skutečností. Ženy totiž postupně získávaly volební práva, začaly se objevovat ve veřejných úřadech i uniformách a mohly sledovat profesní kariéry. Za občanská práva žen se přitom zasazovaly jak ženy z měšťanského, tak z dělnického prostředí.

Debata o roli ženy ve společnosti vstoupila ve známost jako tzv. *ženská otázka*. Zatímco feministky a feministé požadovali bezpodmínečnou rovnost pohlaví, konzervativní myslitelé se obávali, že narušení stávajícího genderového řádu závažně ohrozí stabilitu společnosti. Tato myšlenka byla také jednou z mnohých hnacích sil rozmachu autoritářských režimů v celé Evropě v meziválečném období. V téže době začal obraz ženské kriminálnice přitahovat pozornost vědců a odborníků – navzdory skutečnosti, že míra ženské kriminality zůstávala víceméně stabilní. Příčinu tohoto zájmu můžeme hledat spíše ve strachu z nahodání tradičních rodinných vzorců a mužské autority, které ohrožuje samotné základy evropských národních společností.² Obraz kriminálnice

¹ Moderní zlodějka v automobilu. *Hlas lidu*. 1910, roč. 24, č. 93, s. 1.

² Toto na příkladu Itálie konce 19. století to ukazuje americká historička Mary Gibson (GIBSON, Mary, *Born to crime: Cesare Lombroso and the origins of biological criminology*. Westport: Praeger, 2002, s. 55-56) a na případové studii týkající se Paříže Ann-Lousie Shapiro (SHAPIRO, Ann-Louise, „Stories more terrifying than the truth itself”: narratives of female criminality in fin de siècle Paris. In: AR-

není ve skutečnosti problémem ženské kriminality, ale spíš „zhuštěným“ symbolem, který vyjadřuje řadu obav tehdejší společnosti – z modernity, nestabilní genderové hierarchie a kulturní anarchie způsobené úpadkem tradičních autorit.³

Cílem práce je prozkoumat, zda a jak se tato kulturní fascinace ženským zločinem projevovala v periodickém tisku první Československé republiky. Zaměřuji se specificky na majetkovou kriminalitu: zajímá mě, jaké obrazy zlodějek, lupiček a kapsářek vyvolávali novináři v tisku, když psali o případech majetkové trestné činnosti žen. Konkrétně mě zajímá,

- zda lze v dobovém novinovém diskurzu rozeznat různé způsoby vypovídání o majetkových kriminálních, a
- pokud tyto rozdíly existují, pak jestli se překrývají s typem média (seriózní tisk nebo bulvár), politickou orientací média (národně-demokratický tisk, dělnický tisk, konzervativně-katolický tisk, pravicový tisk) nebo žánrem článku (denní zprávy, soudničky), případně zda při analýze vystoupí jiná, přílehavější dělící kritéria.

Nečiním si nárok na vyčerpávající výčet kulturních obrazů nebo na úplný popis společenského a kulturního ovzduší té doby – takový úkol by daleko přesahoval rozsah práce. Předložený text ovšem může sloužit jako odrazový můstek pro další zkoumání.

Majetková kriminalita nepatří mezi „typicky“ ženské druhy kriminality, tedy specifické způsoby jednání žen, které které dobový zákon považoval za trestné: nelegální potraty, infanticida nebo prostituce. Reprezentacím těchto zločinů se už věnovaly jiné práce.⁴ Krádeží, loupeží a dalších druhů majetkových zločinů se naopak může dopustit muž i žena. Je tedy na místě se zeptat, zda je oprávněné omezit se výhradně ženskou část majetkové kriminality. Ačkoliv genderový řád 19. století byl podstatně

NOT, Margaret L. a Cornelia USBORNE. *Gender and crime in modern Europe*. London: UCL Press, 1999, s. 204).

³ SHAPIRO, Ann-Louise. „*Stories more terrifying than the truth itself*“, s. 205.

⁴ Z monografií lze zmínit např. TINKOVÁ, Daniela, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004; z diplomových prací např. ŠEFRNA, Vivian, *Diskuze kolem legalizace potratů v období první Československé republiky*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií; MATOUŠKOVÁ, Tereza, *Matka vražednice v českém tisku druhé poloviny 19. století a začátku 20. století*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

narušený legislativou první Československé republiky, která umožnila ženám volit a rovnost pohlaví ukotvila v ústavě, stále lze hovořit o silné separaci genderových sfér. Otázka, kam až má sahát ženská emancipace – zda se demokratické nároky na rovnost mužů a žen mají omezit na politickou a profesní rovinu, anebo je potřeba důkladněji zasáhnout do způsobu, kterým je uspořádána rodina a manželství – provokovala veřejnou debatu po celé období první Československé republiky. Příkladem může být několikaletá snaha o reformu rodinného práva, která nakonec skončila nezdarem.⁵ Po celé vymezené období je tedy předmětem mého zkoumání společnost, ve které obě pohlaví podléhala zcela odlišným genderovým normám. Proto je podle mého soudu rozumné se domnívat, že se tyto hluboce zakořeněné dobové představy budou projevat i v odlišných způsobech, jak novináři psali o pachatelích a pachatelkách. Na rozdíl od „typicky ženských“ zločinů bych mohl zkoumat, zda se diskurz o ženských zločinech nějak zvlášť lišil od reprezentací mužské kriminality téhož druhu, nebo zda jsou obě součástí obecnějšího způsobu psaní o zločinech v denním tisku. V této práci se však nebudu zaměřovat na srovnání diskurzu o ženské majetkové kriminalitě s obecným diskurzem, nýbrž na rozeznání typů uvnitř diskurzu o ženské majetkové kriminalitě.

1.1 Pojmy a teoretická východiska

V textu pracuji pojmy jako gender, genderový řád, oddělené sféry a diskurz. Těmito nemyslím žádné univerzální kategorie nebo entity existující samy o sobě bez ohledu na společnost a kulturu, ale sociální konstrukty a zároveň analytické nástroje umožňující vysvětlit některé jevy a procesy probíhající v dané společnosti.

Pojem *gender* chápu jako kulturní a sociální konstrukt, který představuje normy toho, co je považováno za mužské (maskulinita) a co za ženské (femininita). Tyto normy se proměňují v závislosti na společenském a historickém kontextu, jsou ukotveny v institucích (např. rodina, stát, náboženství, vzdělávací systém) a vepisují se všech oblastí života i do samotného těla (jsou součástí habitu, tedy sady dispozic pro sociální jednání).⁶ Gender je ve společnosti vnímán jako objektivní fakt totožný s biologickým

⁵ FEINBERG, Melissa. *Elusive equality: gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2006, s. 72–99.

⁶ NEČASOVÁ, Denisa. *Dějiny žen či gender history? Dějiny - Teorie - Kritika*. Fakulta humanitních studií

pohlavím, avšak právě jeho odlišení od pohlaví umožňuje vystihnout jeho sociálně a kulturně determinovanou povahu.⁷ Pojem gender se dostává do historiografie spolu s nástupem gender history od 80. let, který nahrazuje dřívější, problematickou kategorií ženy. Význačným momentem této paradigmatické změny je studie J. W. Scott *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*.⁸ Zatímco dějiny žen – historiografický proud populární v anglosaském prostředí 70. let – pracovaly s příliš esencialistickou kategorií *ženy*, která jakoby byla univerzálně platná v každé kultuře a době, a usilovaly o odhalení „autentické“ ženské zkušenosti (která byla zpravidla zkušeností útlaku), gender history nastupující v 80. letech pracovala s pojmem *gender*, který lépe vystihoval sociální a historickou podmíněnost společenských reprezentací pohlavních rozdílů a také jejich relační povahu – tedy jak se genderové role konstituují ve vzájemném vztahu.⁹

Asymetrické genderové rozdělení společnosti vede k nerovné distribuci moci a rozdělení sociálního prostoru na různé „sféry“ – tuto strukturu lze nazvat *genderovým řádem*. V buržoazní společnosti 19. století se prosadil model, podle kterého jsou mužskost a ženskost dva odlišné principy, které jsou podstatně odlišné, avšak komplementární. K femininitě nebo maskulinitě lze přiřadit vždy jeden pól z dichotomie:¹⁰

Univerzity Karlovy, 2008, č. 01, s. 86–87.

⁷ Zároveň i samotné pohlaví je sociálně konstruované. Viz NEČASOVÁ, Denisa, *Dějiny žen či gender history?*, s. 88–89.

⁸ SCOTT, Joan W. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. *The American Historical Review*. 1986, roč. 91, č. 5, s. 1053–1075

⁹ NEČASOVÁ, Denisa. *Dějiny žen či gender history?*, s. 82–98.; také TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*. 2006, s. 19–24.

¹⁰ STROBACH, Vít a Jan MAREŠ. Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870–1914). *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. 2012, roč. 4, č. 2, s. 36.

femininita	maskulinita
příroda	kultura
tělo	duše
emocionalita	racionalita
pasivita	aktivita
soukromé	veřejné

Zejména důležité je rozdělení na soukromou a veřejnou sféru: soukromá sféra je doména ženy, rodiny, domácnosti a péče, tedy sociální reprodukce, zatímco veřejná sféra je doména mužů a sféra politiky. M. Feinberg píše, že „zastánci liberální demokracie v 19. století v podstatě usilovali o vytvoření mužského bratrstva občanů, kteří by se kolektivně podíleli na veřejné moci, zatímco ženy zůstaly uvězněny v soukromé sféře, která měla existovat mimo oblast státu.“¹¹ Je otázka, do jaké míry bychom měli reprodukovat tehdejší společenské kategorie *oddělených sfér* jako naše analytické nástroje. Např. A.–L. Shapiro varuje, že hranice mezi veřejným a soukromým byla ve skutečnosti tenká: historikové by měli zkoumat, jak se koncept oddělených sfér uplatňoval v minulosti, ale překračovat jej ve svých vlastních analýzách.¹² Ve své studii o ženské kriminalitě v Paříži sklonku 19. století ukazuje, jak byl dobový narativ o ženských zločinech výrazem mnohem širší sítě obav ve společnosti. Obrazu ženy-kriminálnice můžeme porozumět jen tehdy, pokud budeme sledovat, jak překračoval hranice soukromého a veřejného. Soukromé příběhy o zločincích, které otrávil manžela, zabily novorozeně, kradly nebo se dopouštěly prostituce, měly vždy ekvivalent ve veřejně diskutovaných tématech o zpochybňování mužské autority, depopulaci, autonomii žen a morálním úpadku. Tyto příběhy, které byly okénkem do soukromého života, veřejně exponoval soudní systém, ale zároveň by jim nikdy nebylo věnováno tolik pozornosti, kdyby výše zmíněná témata považována ve veřejném mínění za „problém“:

Při pohledu na různé významy kriminálních narativů ztrácí smysl konvenční rozlišování mezi vysokými a nízkými kulturními formami nebo mezi veřejným a soukromým životem. Pro interpretaci důsledků těchto příběhů bylo nutné prozkoumat jak složitosti a banality každodenního

¹¹ FEINBERG, Melissa. *Elusive equality*, s. 4.

¹² SHAPIRO, Ann-Louise. „*Stories more terrifying than the truth itself*“, s. 206.

domácího života na jedné straně, tak zájmy veřejného života na straně druhé. Rozhodnutí žen uchýlit se k soukromé spravedlnosti i jejich vlastní výpovědi o očekáváních a touhách, které je dohnaly k násilí, je třeba chápat v kontextu nedostatečné formální (tj. veřejné) ochrany nebo opravných prostředků. A pokud tuto perspektivu obrátíme a přejdeme od politické sféry k domácí, můžeme také vidět, že debaty o vylidňování, rozvodovém zákonodárství a změnách v občanském zákoníku byly po celou dobu skloňovány v souvislosti s detaily běžného života, které se staly viditelnými ve vyprávění o ženské kriminalitě.¹³

Rozlišení soukromého a veřejného zůstává užitečné jako přibližné vodítko, ale pokud přistoupíme k problému komplexně, vidíme, že soukromé a veřejné tvoří úzce propletenou síť. To je do jisté míry v souladu s heslem druhé vlny feminismu: „soukromé je veřejné“.

Rovněž definice pojmu *diskurz* se liší podle oboru nebo metodologie, avšak vždy se týká „užívání jazyka v textech, v dorozumívání a v interakci.“¹⁴ Diskurz lze definovat jako „užívání jazyka, event. dalších znakových systémů členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou (teoreticky i jednotlivcem) a/nebo v určité oblasti společenského života a/nebo v komunikaci o určitém tématu.“¹⁵ Diskurz je jakýmsi zobecněním pojmu konverzace či rozhovoru. Jeho podstatným rysem je intertextovost – diskurz je propojením mnoha textů, ale zároveň je textům nadřazený.

„Původní“ pojetí diskurzu, ze které vychází většina pozdějších definice, pochází od Michela Foucaulta, který jej formuloval v *Archeologii vědění*.¹⁶ Podle něj nejsou diskurzy „jednoduše souborem výpovědí, které se seskupují kolem jednoho tématu nebo problému, ale že představují vysoce regulovaná seskupení s vnitřními pravidly, která jsou typická právě pro daný diskurz.“¹⁷ Skrze diskurz se zároveň formují naše představy pravdy – diskurz je sociální konstrukce reality.

¹³ Ibid., s. 217–218.

¹⁴ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. 2016, s. 20.

¹⁵ HOMOLÁČ, Jiří. Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2006, roč. 42, č. 2, s. 329

¹⁶ FOUCAULT, Michel. *Acheologie vědění*. 2016.

¹⁷ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*, s. 24.

Kritická analýza diskurzu, reprezentovaná např. Normanem Faircloughem, zdůrazňuje sociální podmíněnost diskurzu. Jazykové projevy se neodehrávají ve vzduchoprázdnu, proto je potřeba je zasadit do širšího kontextu společenských podmínek, které ovlivňují jeho produkci a distribuci. Cílem kritické analýzy diskurzu je za jazykovými projevy odhalit skrytou ideologii a mocenské struktury nadvlády některých skupin nad jinými (v případě této práce nadvlády mužů nad ženami). V této práci se neřídím žádnou konkrétní metodologií kritické analýzy diskurzu, avšak určitý kritický aspekt mi pro ni přijde nosný: abych mohl analyzovat diskurz denního tisku, je třeba jít „nad rámec textu“ a zdůraznit dobovou genderovou nerovnost, která se v textu reflektuje. Z toho důvodu jsem do struktury práce zařadil části shrnující postavení žen ve společnosti první republiky. Také je třeba se ptát, jaké vnější společenské a materiální podmínky ovlivňovaly produkci textu v denním tisku – např. cenzura, „prostorové“ omezení určené nákladem, normy žánru článku a periodika apod.

V diskurzu denního tisku se snažím rozpoznat jednotlivé obrazy ženské kriminality. Těmito rozumím určité opakující se vzorce v dobovém diskurzu, které vždy konstruují realitu různým způsobem. Na zlodějku lze například nahlížet jako na opovržením hodnou a morálně pokleslou kriminálnici, nesvéprávnou osobu hodnou soucitu a ochrany, nevinnou oběť sociální nespravedlnosti nebo objekt vědeckého zkoumání, jehož jednání je determinováno převážně fyziologickými vlivy. Každý z těchto obrazů konstruuje realitu zcela jiným způsobem, klade důraz na jiné aspekty a vyvolává ve čtenáři odlišné emoce a morální soudy.

1.2 Výběr pramenů

Z hlediska pramenné základny jsem se zaměřil na česky psaný periodický tisk, který vycházel v období první Československé republiky. Opírám se o soubor zhruba padesáti článků z deníků a jednoho čtrnáctideníku. V periodikách je zastoupen seriózní denní tisk (*Národní listy*, *Lidové noviny*, *Právo lidu*, *Venkov*), bulvární denní tisk (*Polední list*) a levicový ženský časopis (*Ženské listy*). Při výběru jsem usiloval o to, aby v pramenech byla zastoupena periodika širokého spektra politických orientací a tím pádem bylo možné zkoumat, zda se tyto rozdílily odráží i ve způsobech, kterým tyto deníky psaly o ženské majetkové kriminalitě. Abych mohl učinit informovaný výběr pramenů, zahrnul jsem v práci kapitolu věnující se struktuře periodického tisku (kapitola 3). Další tituly jsem objevoval organicky přes různé reference, jak jsem postupoval při

analýze pramenů a čtení sekundární literatury.

V samotných titulech jsem pak vyhledával klíčová slova („zlodějka“, „lupička“, „zločinka“, „pachatelka“, „kapsářka“, „podvodnice“, „krádež“, „ukradla“) pomocí fulltextového vyhledávání v aplikaci Národní digitální knihovny. Je proto důležité zdůraznit, že jsem se omezil na tituly, které jsou digitalizované. Také jsem v několika případech vykročil z vymezeného období meziválečného Československa a sáhnul mezi tisk z období od začátku dvacátého století do konce 1. světové války (1900-1918). Takový krok lze podle mého soudu ospravedlnit poukázáním na značnou kontinuitu českého tisku mezi obdobími habsburské monarchie a samostatného československého státu, jak ukáži v kapitole 3.

Poznámka k citacím

Texty citované z dobových periodik jsem nechával v původním znění, tedy včetně chyb a odlišného pravopisu. Části zvýrazněné prostrkáním (vkládáním mezer mezi jednotlivá písmena) jsem převedl na kurzívu. Do několika textů jsem přidal vlastní zvýraznění, což je v příslušných případech vždy uvedeno v poznámce pod čarou.

1.3 Struktura textu

V druhé kapitole krátce nastíním historický kontext první Československé republiky. Zde se zaměřím na ty jevy a procesy, které považuji za klíčové k interpretaci zpráv v denním tisku týkajících se žen a kriminality. Obsah denního tisku se obrací k dobovému čtenáři a předpokládá tedy znalost tehdejšího společenského, politického a kulturního prostředí. Proto v této kapitole krátce popíšu změny postavení žen ve společnosti od konce 19. a začátku 20. století: postupný proces emancipace a přetrvávající genderové rozdělení společnosti, které je klíčové k pochopení, proč by společnost mohla prostřednictvím periodického tisku vypovídat o ženách odlišným způsobem. Na konci kapitoly pohovořím o změnách vnímání kriminality a vztahu kategorií žena a kriminálnice.

Ve třetí kapitole se zaměřím na český tisk v Československu, kde se dotknu následujících otázek: Jaká byla kontinuita tištěných médií mezi Rakouskem-Uherskem a Československem? Jak československý, a zejména český, tisk formovala stranická

politika a populární kultura? Jak se promítala do tisku cenzura? Jednu podkapitolu věnuji také ženskému tisku a obrazům žen, které se v nich objevovaly.

Čtvrtá kapitola představuje samotné jádro práce. Zde nashromážděné prameny analyzuji a identifikuji opakující se obrazy a či typy reprezentací, které se vyskytují v českém denním tisku.

2 Společenské proměny na přelomu století – historický kontext

2.1 *Ženská otázka*: proměna místa ženy ve společnosti na konci 19. století a začátku 20. století

Na konci 19. století a začátku 20. století docházelo v evropské společnosti k závažným společenským společenským změnám, které lze charakterizovat jako (1) posouvání hranic veřejného a soukromého a (2) posouvání genderových rolí.

Na jedné straně přetrvával patriarchální model buržoazní společnosti 19. století, podle kterého muži společně vykonávali veřejnou moc a ženy pečovaly o domácnost a rodinu; na druhé straně však postupující demokratizační, rovnostářské a občanské tendence vedly k nárokům na zrovnoprávnění postavení muže a ženy.¹⁸ To vytvářelo paradoxní situaci, kdy musely koexistovat vedle sebe představy ženy v domácnosti a ženy coby angažované a aktivní občanky. Přístup ke vzdělání umožnil ženám stát se součástí veřejnosti, což nevyhnutelně vedlo k požadavkům na aktivnější zapojení žen do veřejné sféry. Spolu s tím, jak byla narušována idylická buržoazní představa harmonického a komplementárního soužití muže a ženy, rostla snaha o právní konzervaci této společnosti pomocí právních norem.¹⁹ Úsilí o právní normalizaci tohoto modelu bylo doprovodným jevem obavy z nepořádku a úpadku společnosti. V kulturní představivosti tehdejší doby byly jevy, které se tomuto modelu vymykají – jako svobodné ženy, feministky nebo také ženy-kriminálnice – považovány za výraz chaosu.²⁰

Celý tento proces byl doprovázen bouřlivým ekonomickým vývojem, zintenzivňováním, prohlubováním a univerzalizací kapitalistického hospodářství a jeho pronikání

¹⁸ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011, s. 16.

¹⁹ Ibid.

²⁰ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy*; SHAPIRO, Ann-Louise. „*Stories more terrifying than the truth itself*“; GIBSON, Mary. *Born to crime*.

do všech sfér lidského života. Dochází k ekonomické a sociální polarizaci společnosti, vzniká početná dělnická třída, jejíž muži i ženy patří bez rozdílu mezi pracující v průmyslu. To sice neznamená, že by zde zanikly genderové rozdíly (rozlišují se typicky ženská odvětví jako např. textilní průmysl, ženy jsou hůře ohodnocovány a všeobecně nahlíženy jako slabší), avšak u člověka redukováného na pracovní sílu se nečinil takový rozdíl mezi mužem a ženou, pracovní kolektivy byly smíšené a buržoazní rozdělení mezi domácnostmi a veřejností se zde tolik neuplatňovalo.²¹ Vznik dělnické třídy byl doprovázen formováním dělnického hnutí, ze kterého vycházely socialistické proudy feminismu, spojující ženskou emancipaci spolu s cílem dosažení socialistické společnosti. Avšak i měšťanské ženy se uchýlovaly do zaměstnání, aby přinesly výtěžek do domácnosti – přitom musely narozdíl od dělnic čelit negativnímu veřejnému mínění, neboť se od nich očekávala především role matky a hospodyně.²² Vrcholem „kariéry“ měšťanské ženy bylo provdání se, zatímco svobodná žena byla nežádoucí anomálie. Spolu s tím, jak se ženám otevřelo vyšší vzdělání, se začaly objevovat vysokoškolsky vzdělané specialistky věnující se odborné nebo intelektuální činnosti, ale v převážně mužské společnosti se obtížněji prosazovaly, získávaly horší pozice a s nižšími platy, přitom se od nich stále očekávala péče o rodinu. Ženská placená práce vyvolávala ve veřejnosti obavy: ženy byly na trhu práce považovány za konkurenci mužům, zároveň panovala obava, že práce jim znemožňuje plně se věnovat mateřským povinnostem – proto se objevovaly hlasy volající po právní úpravě nebo úplnému zákazu ženské práce.²³ K etablování ženské práce přispěly světové války, při kterých musely ženy nahradit muže na mnohých pracovních pozicích a ve funkci živitele rodiny.²⁴

Reakcí na významné změny ve společnosti byla na jedné straně snaha zakonzervovat narušený genderový řád, na druhé straně vznik organizovaných ženských hnutí. Tato hnutí nebyla jednotná a nabývala nejrůznějších podob, z nichž mnohé nesouhlasily s jinými a mohly mít zcela protichůdné, třeba i konzervativní cíle.²⁵ Za feministické můžeme označit ty, které usilovaly o zrovnoprávnění žen a odstranění dominance mužů, proto v práci někdy poněkud anarchonisticky označuji za feministické i ty proudy,

²¹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 23.

²² Ibid., s. 15.

²³ Ibid., s. 16–17, 26.

²⁴ Ibid., s. 21.

²⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy*, s. 20.

kteří se za ně nepovažovaly.²⁶ Ženská hnutí můžeme také rozlišit na měšťanská, vycházející ze středních vrstev, a dělnická, vycházející z dělnického prostředí.²⁷ Ženská hnutí měla také různý charakter podle národní společnosti, které byla součástí.

Poměrně ojedinělé bylo české ženské hnutí, neboť se v něm ve velké míře uplatňovala spolupráce s muži. Ženské hnutí neútočilo na mužskou autoritu, ale naopak považovalo muže za spojence ve snaze vytvořit demokratickou národní společnost, ve které mají muži i ženy rovné právo.²⁸ Emancipace žen byla součástí étosu budování národa. Ženské hnutí bylo podřízeno národní ideologii a proto v rakouské monarchii ani v prvorepublikovém Československu nenavázalo užší spolupráci s německým, židovským ani slovenským ženským hnutím.²⁹ Intelektuální zázemí českého feminismu poskytl zejména profesor a pozdější prezident T. G. Masaryk, který byl zastáncem poměrně radikální rovnosti pohlaví a svými přednáškami inspiroval celou generaci ženských aktivistek.³⁰ Jeho přednáška *Moderní názor na ženu* z roku 1904, ve které ostře kritizuje všechny argumenty pro zachování nerovného postavení muže a ženy, zároveň dobře slouží jako výčet proti-ženských argumentů, se kterými se tehdejší ženské aktivistky a aktivisté museli vypořádávat.³¹

Vzhledem k úzkému propojení ženské emancipace a národní ideologie bylo při vzniku Československé republiky volební právo žen bylo uvítáno s všeobecným nadšením a rovnost pohlaví byla ukotvena v ústavě. Na názoru, že žena by se měla podílet na veřejném životě, být aktivní občankou a svou činností přispívat pro blaho národa, panoval široký konsensus. Velice odlišné však byly představy o tom, kam až by měla rovnost mužů a žen sahát: diskuze kolem reformy rodinného práva a dekriminlizace umělých potratů jsou toho důkazem.³² Navzdory ústavě zůstala v rodinném právu zakódována dominance muže; podle historičky Melissy Feinberg byla žena jako

²⁶ Činím tak v souladu s Bahenskou a kolektivem. Viz BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECKZOVÁ a Dana MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 16.

²⁷ *Ibid.*, s. 27.

²⁸ FEINBERG, Melissa. *Elusive equality*, s. 13.

²⁹ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECKZOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy*, s. 9.

³⁰ *Ibid.*, s. 8.

³¹ MASARYK, T. G. *Moderní názor na ženu: otisk přednášky z roku 1904*. Brno: Zemská organizace pokrokových žen moravských, 1930.

³² BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECKZOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy*, s. 28.

manželka občankou druhé kategorie.³³ Spory o rovnost mezi pohlavími spočívaly v rozdílných interpretacích pojmu demokracie: zatímco liberální feministky považovaly demokracii za princip rovnosti všech občanů včetně muže a ženy v manželství, konzervativci považovali rodinu za základní stavební jednotku národní demokratické společnosti, jejíž narušení by ohrozilo jejich národní „domov“. Ženskou roli manželky a matky chápali jako její povinnost vůči národu, nikoliv jako záležitost svobodné volby. Zatímco tedy demokratizace ženám umožnila pronikat do veřejné sféry, k „demokratizaci“ domácnosti nedošlo; emancipace se zastavila na hranicích rodiny. Argumenty ve prospěch tradičního genderového dělení se opíraly o „přirozenost“ a biologickou predispozici toho či onoho pohlaví k určitým úkolům.

Větu, že „výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají“, která byla součástí článku 106 československé ústavy, se tedy nepodařilo za dobu trvání první Československé republiky důsledně realizovat. Se vznikem druhé republiky, která měla výrazně anti-demokratický charakter, se ženské aktivistky soustředily spíše na obranu stávajících práv, než na jejich rozšiřování.³⁴

2.2 Obraz ženy-kriminálnice v kultuře a v kriminologickém diskurzu

V moderní době se proměňuje vnímání zločinu a trestání. Michel Foucault popsal, jak v průběhu novověku ustupuje okázalé, exemplární trestání, které je postupně nahrazováno umírněným trestáním, výchovou, disciplinací a nápravou. Disciplinace, jakožto nová „technika“ moci (nejde o konkrétní instituci, ale samotný způsob fungování moci), usiluje o ustavení společnosti fungující jako stroj, ve kterém je každé individuum automaticky podrobena dohledu. Cílem trestání přestává být odplata a podívaná, ale náprava zločince a jeho proměna v poslušného jedince, což se odráží v moderních reformách trestního práva a vězeňského systému.³⁵ Disciplinární společnost se projevuje mimo jiné ustanovováním norem klasifikujících na jednotlivce

³³ FEINBERG, Melissa. *Elusive equality*, s. 72–74.

³⁴ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECKZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy*, s. 28.

³⁵ Např. MUSILOVÁ, Stanislava. *Žena za katrem: v síti trestněprávních a kriminalizačních mechanismů druhé poloviny dlouhého 19. století*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2019, s. 30.

na normální a nenormální, kteří se pak stávají předmětem nápravy.³⁶ Tento proces lze chápat jako průvodní jev snahy moderního státu o ustanovení racionální správy společnosti.

Pakliže byl zločinec na přelomu 19. a 20. století nahlížen jako odchylka od normálního člověka, tím více to platí pro pojetí ženské kriminality. Přetrvává hluboce zakořeněná představa, že kriminalita a ženskost jsou vzájemně se vylučující kategorie.³⁷ Narozdíl od mužské kriminality byla ženská kriminalita chápána jako něco nepřírozeného, co nepřísluší ženskému genderu. Žena, která je zločinkou, není ženou v pravém slova smyslu: její zločinnost představuje jakýsi úpadek od ženství a cílem trestní nápravy a disciplinace je pak tuto ženskost navrátit. To se opět odráží na charakteru, který mají nápravné instituce pro ženské kriminálnice: paternalistická, blahosklonná instituce, která má ženu znovu „feminizovat“ – naučit ji péči o domácnost, poslušnost, zbožnost atd. Současně přetrvává paradoxní představa, že žena je inferiorní, pudová, iracionální bytost, jejíž emancipace ze soukromé sféry uvolní tuto temnou sílu do společnosti.³⁸ I v dělnickém diskurzu panovala představa, že žena kvůli těmto vlastnostem představuje úrodnou půdu pro „tmářské“, konzervativně-katolické ideologie.³⁹ Toto paradoxní spojení femininity vylučující kriminalitu a femininity znamenající latentní kriminalitu dobře shrnuje M. Gibson na příkladu Itálie konce 19. století: „strach z žen, který se odrážel v četných studiích pozitivistických kriminologů o delikventkách, pocházel z úzkosti z ‚modernizace‘ ženských rolí v souvislosti s tím, jak ženy vstupovaly do průmyslového dělnictva a požadovaly právní a politickou rovnost. Strach paradoxně pocházel také z obavy, že ženy nebyly v modernizačním procesu tak úspěšné jako muži a staly se anachronickým symbolem italského selhání v překonání předkapitalistické ekonomiky.“⁴⁰

Oba argumenty jsou přetrváváním starých stereotypů o ženách z 19. století, které jsou nově artikulovány v rámci obav z ohrožení genderového řádu. Šíří obav tehdejší společnosti vystihují slova francouzského antropologa Henriho Thuilé, která cituje A.-L. Shapiro:

³⁶ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000, s. 280.

³⁷ MUSILOVÁ, Stanislava. *Žena za katrem*, s. 46.

³⁸ HEIDENSOHN, Frances a Marisa SILVESTRI. *Women and crime*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1996, s. 102, 112.

³⁹ STROBACH, Vít a Jan MAREŠ. *Třída dělníků i žen?*, s. 52.

⁴⁰ GIBSON, Mary. *Born to crime*, s. 56.

Vědci konečně vzbudili pozornost veřejnosti. Všude se ozývají poplašné výkřiky: počet obyvatel se zmenšuje, dětská úmrtnost roste, infanticida a potraty se staly, stejně jako v Americe, běžným jevem každodenního života, roste prostituce, lidé vyhledávají hanebné a neplodné radovánky, vitalita Francie byla podlomena... Ženy se brání mužům s jízlivostí a revolverem. Už nehledají zákonnou spravedlnost, která nemá sílu je ochránit; proto se mstí. Toto oslabení národa, tyto neřesti a násilnosti jsou příznaky hluboké nemoci, kterou Francie trpí.⁴¹

Na konci 19. století se v Itálii formuje obor kriminální antropologie, jejíž zakládajícím představitelem byl Cesare Lombroso. Kriminální antropologové, inspirovaní pozitivismem a sociálním darwinismem 19. století, předpokládali, že příčiny zločinného chování je třeba hledat v dědičných biologických dispozicích daného člověka. Většina pachatelů trestné činnosti jsou podle nich „rození zločinci“ tzv. atavistického původu, jejichž sklon ke zločinnosti je výrazem jejich evoluční zaostalosti. Atavismus se rovněž vyjevuje ve fyzických rysech jako je např. tvar hlavy nebo různé nápadné rysy v obličejí.⁴² Přestože připouštěli i existenci „občasných“ zločinců a zločinek, kteří nejsou atavistického původu, jádro jejich práce tvořila analýza biologické determinace kriminality.

Kriminální antropologové věnovali zvláštní pozornost ženské kriminalitě. Narozdíl od mužské kriminality nahlíželi na ženskou především prostřednictvím sexuality. V první řadě považovali ženské pohlaví jako takové za inferiorní po fyzické, morální a intelektuální stránce – a tím pádem náchylné k podlehnutí biologickým tlakům, které jsou vlastní ženskému pohlaví. V tomto smyslu paradoxně reprodukovali „pověry“ o ženách z 19. století, které si předsevzali vyvrátit. Apriorním předpokladem pozitivistické kriminologické školy bylo, že vnější fyzické rysy jsou odrazem vnitřních, psychických rysů, a fyziologické odlišnosti ženského těla od mužského, jako např. údajná menší velikost mozku, považovali za výraz primitivnosti ženského pohlaví. Vedle toho se mezi ženami, stejně jako v mužské populaci, měly vyskytovat zločinky atavistického původu.⁴³ Pro všechny ženy však platilo, že jsou poháněny především

⁴¹ SHAPIRO, Ann-Louise. „*Stories more terrifying than the truth itself*“, s. 205.

⁴² GIBSON, Mary. *Born to crime*, s. 2.

⁴³ *Ibid.*, s. 67–74.

biologickými, sexuálními pohnutkami a kvůli vlastní morální slabosti jim nedokážou odolat. Toto přesvědčení se projevvalo i v opatřeních, které kriminální antropologové doporučovali soudcům a správcům věznic: nabádali je, aby k ženám přistupovali s paternalistickým soucitem a vychovávali je k ženským hodnotám, jako je mateřství, život v domácnosti a zbožnost, čímž je měli ochránit před jejich vlastními neřestmi. Toto pojetí ženské kriminality kontrastovalo s jejich chápáním mužského zločinu. Jestliže mužské zločince členili do různých kategorií, ženské zločinky naopak řadili do jedné kategorie, která byla fixována pohlavím a sexualitou. V tomto ohledu měla prostitute představovat ženský zločin *par excellence* – kriminální antropologové ji stavěli na stejnou úroveň jako násilné činy mužů a její výskyt vlastně kompenzoval obecně nízkou míru zaznamenané ženské kriminality.⁴⁴

⁴⁴ Ibid., s. 87.

3 Tisk v období první Československé republiky

Struktura československého tisku se v podstatě ustanovila již na konci 19. století. Z tisku se stalo průmyslové odvětví a tisk byl klíčovým médiem pro kultivaci veřejného mínění a diferenciaci politických postojů. Docházelo k profesionalizaci novinářského povolání a demokratizaci čtenářské kultury. Tištěná média se v Československu ustanovila již v 19. století v těsné souvislosti s formováním politických stran, proto v tomto ohledu panovala mezi Rakouskem-Uherskem a Československem značná kontinuita.⁴⁵ Většina tištěných médií Československé republiky byla přímo navázána na politické strany. Ačkoliv strany nemohly samy o sobě vydávat noviny a vlastnit majetek, neboť nebyly právníckými osobami, formovaly místo toho tiskové podniky, do jejichž řízení dosazovali své straníky. Tyto tiskové podniky získaly významný vliv nad veřejným míněním a jejich role v ČSR dále narůstala; zdaleka nejrozvinutějším z nich byl *Melantrich*, tiskový podnik národních socialistů, který však fungoval poměrně nezávisle na stranickém vedení a kromě periodik vydával i knihy.⁴⁶ Naopak množství tisku od soukromých, nezávislých podniků bylo menší, ačkoliv hrál také důležitou roli.⁴⁷

Mezi změny, které nastaly se vznikem samostatného státu, patří vznik Československé tiskové kanceláře, která sloužila jako národní agentura, jež uspořádávala tiskovou aktivitu v nové republice a zprostředkovávala výměnu zpráv se zahraničními agenturami. V době republiky narůstala role bulvárního či populárního tisku.⁴⁸ Dále se rozvíjelo regionální zpravodajství a profesionalizovala se novinářská práce.

⁴⁵ BEDNAŘÍK, Petr, Jiráček JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Grada, 2019, s. 160.; KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 35.

⁴⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2017, s. 335–336.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 327–332.

⁴⁸ BEDNAŘÍK, Petr, Jiráček JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií*, s. 159.

3.1 Cenzura

Tisková legislativa byla rovněž převzata z Rakouska-Uherska, respektive z Předlitavska. Navzdory tomu, že svoboda tisku byla garantována ústavou, komplikovaná politická situace republiky vedla k tomu, že cenzura byla běžnou praxí. Stabilita republiky byla neustále ohrožována z několika směrů: na jedné postupnou radikalizací národnostních menšin, zejména německé, na druhé straně radikálním dělnickým hnutím. Cenzura se zpravidla dotýkala tisku, který prezentoval vyhraněné pozice vůči Československé republice – tj. komunistický, nacistický, fašistický a militantně-katolický tisk.⁴⁹ Cenzuru umožňovalo několik legislativních úprav, zejména zákon na ochranu republiky, který konstatoval „že obsahem tiskopisu se lze dopustit zločinu zrady státního tajemství nebo přečinu nedovoleného zpravodajství, pod nímž se chápalo šíření zpráv schvalujících trestné činy, výzev k neplnění povinností vyplývajících ze zákona apod.“⁵⁰

Předběžnou cenzuru zákon neumožňoval, proto cenzura probíhala formou konfiskace. Pokud byl nějaký text v deníku shledán jako závadný, byl stažen s prodeje a zabavován policií; takto cenzurovaný tisk mohl vyjít v opraveném vydání, kde byla závadná místa vynechána a označena. Cenzurní praxe působila také jako vnější tlak, který disciplinoval novináře k tomu, aby se některým citlivým tématům vyhýbali nebo je jen naznačovali.

3.2 Stranický tisk, nezávislý tisk a hledisko politické orientace

Seriózní tisk můžeme rozlišit na *stranický* a *nezávislý*. Struktura tisku, jak se ustanovila na přelomu 19. a 20. století spolu s činností politických stran, přetrvala ve víceméně nezměněné podobě do období Československé republiky. Proto má stranický tisk – tedy tisk vydávaný tiskovými podniky, které byly řízeny velkými politickými stranami – dominantní roli. Tzv. státotvornými stranami, které tvořily širokou vládní koalici, byly (uspořádány podle zisku ve volbách v roce 1920):

⁴⁹ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 35.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 33.

- sociální demokraté (*Československá sociálně demokratická strana dělnická*)
- lidovci (*Československá strana lidová*)
- agráři (*Republikánská strana československého venkova*)
- národní socialisté (*Československá strana socialistická*, později *Československá strana národně sociální*)
- národní demokraté (*Československá národní demokracie*)

Vedle nich působila v Československu řada dalších stran, mezi nimi nebývaly masová komunistická strana a množství slovenských, německých, maďarských, polských a židovských stran.

Kromě toho, že stranické deníky měly zpravodajskou funkci, sloužily také jako médium příslušné politické strany pro komunikaci se svými sympatizanty. Strana skrze deník referovala o své politické činnosti, komentovala politické události a činnost jiných stran. Mezi nejvýznamnější patří např. národně demokratické *Národní listy*, sociálně demokratické *Právo lidu*, národně socialistické *České slovo* nebo agrárnícký *Venkov*.⁵¹

Kromě tisku, který měl přímou vazbu na politické strany, existoval i do jisté míry nezávislý tisk. Nelze hovořit o tom, že vůbec nezávisel na politických stranách, ale spíše že nebyl vysloveně orgánem žádné z nich – proto jej lze možná přesněji označit za nestranický. I nezávislé noviny vyjadřovaly politické názory, které se klonily k některému politickému proudu. Nezávislý tisk měl v Československu spíše okrajovou roli, některé noviny však významem a kvalitou vynikaly – např. *Lidové noviny*, které reprezentovaly politické názory tzv. hradu, tedy skupiny kolem prezidenta Masaryka. Mezi další významné nezávislé deníky patří *Národní politika* s národně-demokratickou orientací.⁵²

3.3 Bulvární tisk

Období Československé republiky také zaznamenalo nárůst bulvárního tisku. Jiří Stříbrný, jehož trajektorie politických angažmá směřovala od národních socialistů

⁵¹ BEDNAŘÍK, Petr, Jirák JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií*, s. 160.

⁵² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky. Díl první*, s. 331–332.; BEDNAŘÍK, Petr, Jirák JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií*, s. 162.

k českým fašistům, založil v roce 1926 tiskový koncern *Tempo*, který vydával několik bulvárních listů, mezi které patřily *Večerní list*, *Polední list*, *Expres* nebo *Šejdrem*.⁵³ Bulvární listy měly volnější, expresivnější typografickou úpravu a více grafického obsahu. Těžily zejména ze senzačních témat, jako byly politické skandály, zločiny, soukromí slavných osobností, útočily na politickou reprezentaci.

Bulvarizace však nebyla fenoménem, který se týkal jen výhradně bulvárních listů. Obecně můžeme pozorovat bulvární tendence i u večerních vydání seriózního tisku: zatímco ranní vydání se zaměřovala spíše na politická a stranická témata, večerní tisk, který vycházel odpoledne, obsahoval spíš senzačnější a populárnější témata pro širší veřejnost – byl koncipován jako „uvolněnější“ čtení na odpoledne.⁵⁴ Večerníky také vycházely ve větším nákladu.⁵⁵

3.4 Obrazy žen v ženských časopisech

Skutečnost, že se ženy staly občankami, tvůrkyněmi a příjemkyněmi veřejného mínění, nemohla být tiskovým průmyslem ignorována: tisk musel reflektovat novou pozici ženy ve společnosti. Proto v Československu došlo i k významné diferenciaci ženského tisku.

Ženy znamenaly polovinu populace, která najednou mohla volit, a z pohledu politických stran představovaly nevytěžený potenciální elektorát. Mnohé strany proto zřizovaly ženská periodika, kterými promlouvaly přímo k ženám. Jak ukazuje M. Fousková, dokonce i Lidovci, kteří se doposud k volebnímu právu žen stavěli skepticky, byli donuceni přehodnotit svoje stanovisko a vybudovat nový obraz katolické ženy, která je zároveň politicky angažovaná, což je vedlo k založení nového čtrnáctideníku *Žena*.⁵⁶ Sociální demokraté se obraceli k dělnickým ženám v časopise *Ženské noviny*,

⁵³ BEDNAŘÍK, Petr, Jirák JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií*, s. 177.; KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 53.

⁵⁴ BEDNAŘÍK, Petr, Jirák JAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií*, s. 161, 177.; KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 53.

⁵⁵ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 39.

⁵⁶ FOUSKOVÁ, Marie V. „Moderní apoštolát našich zásad“. *Ženský tisk Československé strany lidové v Čechách v předvolebním období 1919 a 1920. Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, 2016, roč. 17, č. 2, s. 18.

komunisté vydávali např. ženský časopis *Rozsévačka (Komunistka)*.

Liberálně-feministický časopis *Ženská rada*, který vycházel desetkrát ročně, byl tiskovým orgánem *Ženské národní rady*. Tato organizace, která zastřešovala české ženské hnutí v Československu, usilovala o rovné a spravedlivé právní prostředí, které by vytvořilo prostor pro osvobození ženy a chránilo ji před sociální krizí.⁵⁷ Řada časopisů však usilovala o emancipaci ženy nikoliv zpochybňováním dichotomie domácí a politické sféry, ale racionalizací a profesionalizací ženské domácí práce, osvětou a vzděláváním hospodyněk. Tyto časopisy pěstovaly obraz „moderní ženy“, která již neměla být otrokyní v domácnosti, ale správkyní racionalizovaného a technologizovaného domácího hospodářství. Sem patří časopisy *Práce v domácnosti*, později *Žena a domov*, nebo *Česká hospodyně*.⁵⁸

Široká nabídka populárních módních a stylových časopisů kultivovala jiný obraz „moderní ženy“ – módní, stylová žena jakožto atraktivní objekt, u kterého záleželo spíše na tom, „jak žena vypadá, než co dělá.“⁵⁹ Tato žena dokáže pečovat o domácnost a přitom být elegantní; je to především žena-spotřebitelka. Do této kategorie lze zařadit např. časopisy *Vkus* nebo *Hvězda*. Melantrichem vydávaný čtrnáctideník *Eva* s podtitulem *Časopis moderní ženy*, který byl určený pro moderní a vzdělané ženy, měl zvláštní postavení, neboť byl kultivovanější a představoval jakýsi průnik mezi povrchností stylových časopisů a kritickými emancipačními tendencemi. Vyskytovaly se také odborné časopisy pro ženy jako *Sociální pracovnice*.

Ženské časopisy v celé své rozmanité škále jsou dalším příkladem prolínání veřejné a soukromé sféry, která je charakteristická pro modernitu: soukromá oblast domácnosti se stávala předmětem veřejného zájmu prostřednictvím ženských časopisů. Zároveň však utvrzovaly obraz ženy jako „druhého“ pohlaví – časopisy byly buď „univerzální“, nebo ženské. Avšak ženské časopisy měly dvojí úlohu:

Na jedné straně často konzervovaly ženu jako objekt, podporovaly vizuální atraktivitu a vytvářely nesplnitelná očekávání a zjednodušovaly

⁵⁷ HECZKOVÁ, Libuše. Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách – polyperspektivní prezentace a reprezentace žen v časopisech první republiky. In: *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky: periodický tisk v letech 1918-1938*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018, s. 25.

⁵⁸ Ibid., s. 27.

⁵⁹ Ibid., s. 28.

vztahy mužů a žen, podporovaly doplňkovost ženského pohlaví. *Ale na druhé straně i ty časopisy a módní rubriky, které měly daleko k tomu, aby podporovaly ideál moderní ženy jako samostatné, vzdělané, duchovní občanky, schopné individuálního rozhodování, měnily distribuci moci, autorita muže získávala trhliny.*⁶⁰

Obava mužů, že ženské časopisy – včetně těch nejkonzervativnějších – „kazí ženy“ je opět výrazem obecnějšího strachu z ohrožení genderového řádu.⁶¹

⁶⁰ Ibid., s. 31., zvýraznění vloženo

⁶¹ Ibid.

4 Obrazy zlodějek, lupiček a kapsářek v českém denním tisku

4.1 Elegantní dáma-zlodějka

Patrně nejčastějším motivem, který se objevoval v denním tisku, bylo charakterizování zločinky jako „krásné“ nebo „elegantní“. Zdůrazňování těchto vlastností překračovalo rámec čistě účelného popisu pachatelky, který by mohl například sloužit k její identifikaci. Ve většině nálezů se vyskytoval jen formou prostých adjektiv zahrnutých v popisu pachatelky, v několika případech byl více rozvinut do obsírnější charakteristiky, ze kterých lze s větší jistotou usuzovat, že jsou výrazem širšího kulturního stereotypu ženy jako krásného pohlaví.

Tento obraz se vyskytoval ve dvou formách. Jedna varianta je marnivá, „parádívá“ žena, krásná, ale nepřiliš oduševnělá, které záleží především na tom, jak vypadá. Tento archetyp se vyskytuje například ve článku v *Poledním listu* s názvem *Ukradla z kostela kalich, aby si nakoupila šaty a líbila se*: „Ukradla předměty, aby je prodala a aby si mohla nakoupiti hezkých šatů na radovanském trhu. Spořivý rolník držel mladou a hezkou, ale rozmařilou ženušku na krátké uzdě – ona však se chtěla líbiti a měla ráda hezké šaty.“⁶² Zde přímo je přímo touha po „líbení se“ vylíčena jako samotná motivace ke zločinu. Text ale zároveň explicitně tematizuje podřízenost ženy v manželství: představa, že muž je sebedisciplinovaný racionální živitel rodiny, zatímco žena je nesamostatná emocionální bytost, která nedokáže sama ovládat své vášně a proto utrácí za „zbytečnosti“, slouží jako odůvodnění k upevnění mužské autority v rámci manželství. Proto i celkový obraz „parádivé“ ženy lze chápat jako negativní reakci na emancipaci.

Jiná forma tohoto obrazu je samostatná žena, která s přehledem zvládá nároky moderního života a k tomu se ještě dokáže líbit. Vychází ze stejného apriori, že žena je krásné pohlaví, ale v jistém smyslu je jeho symetrickým opakem, neboť místo nesvéprávnosti

⁶² Ukradla z kostela kalich, aby si nakoupila šaty a líbila se. *Polední list*. 1933, roč. 7, č. 255, s. 5.

zdůrazňuje samostatnost a autonomii. Zatímco předchozí obraz byl výrazem obavy z emancipace, tento je naopak pozitivní odpovědí na novou roli ženy ve společnosti. Tento archetyp byl kultivován ženskými časopisy – například časopisem *Eva* pro vzdělané a moderní ženy. Tato moderní žena usiluje o svou socializaci do lepší společnosti tím, že se lépe obléká a zdobí. Nejde však jen o „vzhled“, ale o přivlastnění vybraných způsobů jednání a chování, které se stávají součástí jejího habitu, jako je způsob řeči, pohyby těla nebo vkus:

Moderní lupič je ve všem na výši své doby. Navštěvuje nejdražší restaurace, pije nejlepší vína, milenky si vybírá mezi ženami předních kruhů. Podvodnice se v ničem nezadají svým kolegům. Chodí ve skvělých pařížských toaletách, ověšují se perlami a diamanty a dovedou býti svůdnými vtipnou řečí i koketními pohledy.⁶³

Tento habitus elegantní slečny nebo dámy je vnímán jako nekompatibilní s osobou kriminálnice. Tento rozpor může mít dva rozměry, genderový a třídní. Genderový rozměr tohoto vnímaného nesouladu může být podstatný protiklad kategorií ženy a zločinky, který jsem popsal v podkapitole 2.2., respektive chápání ženské kriminality jako výrazu ztráty ženskosti. Druhý, třídní rozměr je samotný nesoulad populárního obrazu zločince a člověka, který svým jednáním dává najevo příslušnost k elitní společnosti. Zločinec nebo zločinka evokuje zcela jiné představy – nuzný život, nedůvěryhodnost, morální pochybnost. Pokud se tedy elegantní žena a zločinka sejdou v jedné osobě, zpravidla to vzbuzuje překvapení:

- „Reda Mannová vyniká prý neobyčejnou krásou a obléká se do elegantních šatů. Vůbec vystupování její připomíná spíš hraběnku než zlodějku.“⁶⁴
- „Oblečena v modrý dlouhý plášť s modrým límcem, na hlavě široký klobouk s velikou růžovou stuhou, na nohách kávové hnědé boty s lakovými spodky, zkrátka elegantní dívčina. *A přece byla to docela obyčejná zlodějka.*“⁶⁵

⁶³ Zloděj à la gentleman. *Národní listy*. 1919, roč. 59, č. 282, s. 4.

⁶⁴ Elegantní zlodějka z Uher přijela do Prahy. *Večer*. 1918, roč. 5, č. 108

⁶⁵ Zlodějka (Před porotou.). *Národní listy*. 1918, roč. 58, č. 14, s. 4., zvýraznění vloženo

- „Všude dobře se jí dařilo, neboť nikoho nenapadlo, že by slečna, tak pěkně ošacená, mohla počínati si jako zlodějka.“⁶⁶

Tento obraz moderní elegantní dámy byl jen jeden z mnohých obrazů emancipované ženy, který byl v některých aspektech progresivní – vyzdvihovaly ženskou samostatnost a nezávislost („kazil“ ženy) – a v jiných naopak reakční, neboť utvrzoval obraz ženy jako líbivého objektu. Jeho konzervativní stránku vystihovala např. Milena Jesenská, která byla redaktorkou ženské rubriky v *Lidových novinách* v letech 1929-1930. Rubrika se pod jejím vedením zaměřovala na módu a životní styl, obsahovala rozmanité příspěvky o avantgardní architektuře a tělesném cvičení.⁶⁷ Jesenská považovala další snahy o emancipaci žen za nesmyslné a „pokrokářky“ (členky liberálních ženských spolků) popisovala jako ošklivé, „obrylené modropunčochářky“, v souladu s obvyklými mužskými útoky na feminismus.⁶⁸ Pokud byla krása ztotožněna s ženskostí, pak ošklivost znamenala ne-ženskost, tedy další vlastnost, která byla feministkám připisována. Obraz feministky byl svým způsobem opakem obrazu elegantní dámy.

4.2 „Žena nemocná sexualitou“ – biologizace, psychologizace a medikalizace zločinu

V dělnickém ženském časopise *Ženský list* se vyskytl jeden článek, který usiluje o vysvětlování kriminálního jednání biologickými vlivy:

Kriminologové zaznamenávají všeobecné stoupání zločinnosti nejen u mládeže mužů ale též u žen. A právě tento stav vyžaduje pátrati po příčinách stoupající zločinnosti u žen a všimati si i jich odsouzení a výměrů trestů. Jsou u žen mnohé příčiny, jež zaviňují trestné činy, a pohlavní dospívání, doba přechodu (klimakter) a poměry sociální. (...) Mnohá žhářka, vražednice a zlodějka vykonala trestný čin pod vlivem dostavivší

⁶⁶ Šejdířka při práci. *Večer*. 1918, roč. 5, č. 192

⁶⁷ PENKALOVÁ, Lenka. Rubriky pro ženy v českých denících 20. let 20. století: Případ *Lidových novin* a spor o koncepci ženské rubriky pod vedením Marie Fantové a Mileny Jes. *Mediální studia*. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2012, roč. 6, č. 2, s. 144.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 145.

se periody.⁶⁹

Pozornost se věnuje celé řadě tělesných procesů, které mohou ovlivnit jednání ženy – menstruaci, těhotenství, přechodu. Žena je pod jejich vlivem totiž není zcela zodpovědná za své jednání: „Francouzský lékař Legrand vyšetřil, že z 56 zlodějek v obchodech dopustilo se 35 krádeže v době menstruace. Mnohá žena má v době té úplný nedostatek sebevlády.“⁷⁰ Hlavním cílem článku je kritika justice, která nemůže dobře porozumět zločinkám, protože je výhradně mužská. Tato teze je však založena na předpokladu, že mechanismus ženského zločinu je podstatně jiný – a převážně biologicky determinovaný:

Ku změnám tělesným, jež mají vliv na změnu duševní, neběrou soudcové dosti zřetele.⁷¹

Tento článek lze interpretovat jako výraz dobové fascinace ženským zločinem a odbornického diskurzu, který se kolem ní rozprostíral – zejména snahy o vysvětlení zločinu skrze tělesnost a sexualitu. Argumenty jsou doprovázeny odkazy na odborníky – lékaře („Francouzský lékař Legrand vyšetřil, že...“) a sociologa („Sociální badatel dokazuje, že...“). Avšak tento biologizující argument je, poněkud překvapivě, jen částí širšího argumentu, že zločinky by měly být souzeny soudkyněmi, neboť ony dokážou lépe porozumět biologickým i sociálním příčinám ženského zločinu. Vyskytuje se navíc v levicovém médiu. Ostatně jak říká Gibson: „skutečnost, že italská kriminální antropologie přitahovala socialisty i fašisty ukazuje, že komplexní kriminologické teorie nebyly podstatně levicové ani pravicové. Zdánlivá kompatibilita některých typů kriminologie s konkrétními politickými pozicemi se může posouvat v závislosti na historickém kontextu nebo podle toho, které hledisko argumentu je zdůrazňováno“⁷²

V denním tisku jsem na takto explicitní výraz odbornického diskurzu nikde nenašel. Občas se sice objevily způsoby vysvětlování zlodějství kleptomanií („zlodějka, kradoucí ze zábavy, trpí asi kleptomanií“⁷³), nebo šílenstvím („Teprve v cele byla Janta-

⁶⁹ Ženy před soudem. *Ženský list*. 1910, roč. 19, č. 42, s. 2.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² GIBSON, Mary. *Born to crime*, s. 7.

⁷³ Kleptomanie. *Polední list*. 1930, roč. 4, č. 293, s. 3.

čova stížena křečemi pláce, které trvaly několik hodin. Zdá se, že mladá zlodějka není docela při smyslech.⁷⁴), ale spíš ve formě občasných narážek, nikoliv systematických argumentů. Obzvláště zajímavá je kleptomaniakální diagnóza, která podle studie O'Brien byla neobyčejně frekventovaná ve francouzském soudním lékařství konce 19. století.⁷⁵ Kleptomanie byla definována jako kompulzivní nutkání krást předměty, které neměly velkou hodnotu ani užitečnost, čistě pro potěšení z krádeže. Pozoruhodné jsou dvě skutečnosti: že byla diagnostikována takřka výhradně u žen, a ty že byly téměř vždy měšťanského původu, tudíž nekradly z nouze a neměly k tomu zřejmý existenční důvod. Do konce 19. století vysvětlovali lékaři kleptomanii, podobně jako jiné ženské zločiny, především ženskou fyziologií a dědičností: ženy se měly dopouštět zločinů pod vlivem menstruace, menopauzy či těhotenství, „byly *nemocné* sexualitou“⁷⁶. Od 20. století však přikládali specialisté větší váhu prostředí, které se vyznačovalo nástupem konzumerismu. V tomto světle byla kleptomanie rozšířením patologického spotřebního chování, při kterém je samotný akt pořízení zdrojem potěšení, bez ohledu na užitečnost předmětu. Obchodní domy okouzlovaly zákaznice vystaveným zbožím, což mělo v ženách vzbuzovat neodolatelné pokušení, kterému nedokázaly kvůli vlastní morální slabosti odolat.

Vysvětlování zločinu kleptomanií se vyskytlo v *Poledním listě* a také v *Ženském listě*, kde bylo spojeno s třídní kritikou, jak ukážu dále.

4.3 Zlodějka jako nevinná vykořisťovaná žena

V dělnickém ženském časopise *Ženský list* se velmi pravidelně vyskytoval obraz, který se zcela odlišoval od všech ostatních reprezentací v denním tisku – obraz zlodějky jakožto vykořisťované ženy. Je v něm kladen důraz na dvojí nerovnost: genderovou a třídní, avšak genderový útlak je kategoricky podřízen třídnímu. V tomto obraze často vystupuje chudá zločinka, zpravidla ve služebném postavení, která se vůči svým nadřízeným dopustila zločinu podle platných právních norem, avšak podle morálního hodnocení mluvčího je vztah zločinka-oběť obrácený: „zločinka“ je ve skutečnosti

⁷⁴ Zatčena u oltáře. *Polední list*. 1931, roč. 5, č. 317, s. 1.

⁷⁵ O'BRIEN, Patricia. The Kleptomania Diagnosis: Bourgeois Women and Theft in Late Nineteenth-Century France. *Journal of Social History*. Oxford University Press, 1983, roč. 17, č. 1, s. 65.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 68.

obětí nespravedlivých sociálních poměrů, které ve společnosti panují, a naopak „obět“ se stává pachatelem, protože její obvinění je neopodstatnění a nespravedlivé:

Dovolené zlodějství

Mnohý čin, který vůbec není ani přečinem, přísně se vykládá a soudí se dle stávajících platných paragrafů. Jak často bývá chudobná žena trestána za zločin lesní krádeže, když si zajde do lesa na chrastí, opadané listí anebo stelivo, kteréžto věci nemají v pravdě ceny, aniž tím jest kdo poškozen.

Udaná bývá odsouzena a jako zlodějka trestána. Za tak nepatrnou věc se jednotlivec tresce, když však okrádají lid zaměstnavatelé, agráři, velkostatkáři, mlynáři, pekaři, řezníci, uhlobaroni stálým zvyšováním cen a na druhé straně snižováním mzdy, to není zlodějství, to není trestné⁷⁷

Jinde je problém nespravedlnosti vyjádřen ještě stručněji:

Co je kleptomanie, co krádež?

Když kněžna Wredeová nakradla za statisíce stříbra v různých hotelích, jež zaplatit musili chudí sloužící, nazývá se to nemocí — *kleptomanií*. Když chudá žena naláme si v lese suché klestí ceně několika haléřů, jmenuje se to *zločin krádeže!*⁷⁸

Opět se zde vyskytuje kleptomanie, která byla, jak jsem ukázal v předchozí podkapitole, takřka výhradně diagnostikována u měšťanských žen. Právě tato třídní podmíněnost je v textu napadána: zatímco chudé ženy jsou za krádeže podobné závažnosti krutě trestány, u měšťanských žen je vážnost zločinu umenšena překvalifikováním zločinu prostřednictvím medicínských kategorií. O'Brien píše, že soudní systém tímto ochraňoval reputaci samotných žen, které často pocházely z vážených rodin.⁷⁹

Kritika soudního systému, který soudí pachatelky různým metrem podle jejich sociálního postavení, je součástí obecnější kritiky buržoazní justice. Zatímco v liberál-

⁷⁷ Dovolené zlodějství. *Ženský list*. 1905, roč. 5, č. 18, s. 3–4.

⁷⁸ Co je kleptomanie, co je krádež? *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 11, s. 7.

⁷⁹ O'BRIEN, Patricia. *The Kleptomania Diagnosis*, s. 66.

ním diskurzu je soudnictví považováno za mechanismus vyrovnávání konfliktů mezi rovnými občany, v radikálně levicovém diskurzu je považováno za nástroj v rukou vládnoucí třídy. Obraz vykořisťované zlodějky je patrně součástí této širší linie socialistického myšlení, které postuluje alternativní představu spravedlnosti, vystavěnou na perspektivě utlačovaných.

V *Ženských listech* se obraz vyskytuje ve dvou variantách: žena je buď obětí nespravedlivého obvinění z krádeže, anebo se některého drobného přečinu dopustila, avšak trest je vzhledem k závažnosti přečinu neúměrný (např. „Za 12 cigaret měla být takto jako zlodějka poznamenána na celý život“⁸⁰) a tím větší, čím horší je sociální pozice ženy. V obou případech vystupuje problém nerovného práva, které je sice formálně rovné, ale prakticky v něm platí dvojitý metr – podle genderového i třídního hlediska: „dnešní justice jest justicí třídní a výhradně mužskou.“⁸¹ Nutno ovšem dodat, že články pochází ještě z období před vznikem Československa, takže kritizují právní prostředí českých zemí pozdní habsburské monarchie, nikoliv Československa. Když autor v roce 1910 píše, že „jest nespravedливо, že ženy nemají dosud práva býti soudci, nemají práva býti obhajci,“⁸² poukazuje tím na skutečnost, že ženy do vzniku Československa nemohly studovat na právnické fakultě.

Některé články vypráví příběh, který má ve čtenáři vzbudit emoce a soucit s „pachtelkou“:

(...) Nejednou jsme byli svědky křiklavých přelíčení u soudu. Jednou bylo děvče pánem spolíčkováno až onemocnělo, podruhé to byla směsice nejsprostších nadávek, které se na jeho hlavu sesypaly, avšak nejčetnější počet případů byla udání děvčete pro — *zločin krádeže!*

Udání bezdůvodné, tedy tím zločinější. Jedno mladistvé a naprosto bezúhonné děvče udáno na př. „milostpaničkou“ pro ukradení obnošené sukně a černého kabátce v ceně vetešní asi 12 K. Od 10 K stává se krádež *zločinnou!* Tresce se v každém případě žalářem. Marně děvče plačíc zapřísahalo paní proti němu svědčící, aby dle pravdy dosvědčila, že oba předměty mu byly darovány v době „míru“. „Milostpaní“ tvrdě dosvěd-

⁸⁰ Obviňování služek ze zlodějství. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 26, s. 7.

⁸¹ *Ženy před soudem*.

⁸² *Ibid.*

čila, ze děvčeti věci těch nedala. A poněvadž nalezeny v kufru „služky“, byla tato odsouzena *do žaláře* na 14 dnů. S výkřikem kleslo děvče po rozsudku k zemi. Uslzené oči jeho obrácené s výčitkou k východu, kudy právě odcházela s ironickým úsměvem ta, která z poctivého děvčete učinila „kriminálníci“, svědčily o bezměrném — nespravedlivě zaslouženém zoufalství. V žaláři se pak dívka pokusila o sebevraždu oběšením. Byla tehdy zachráněna.

Takových případů se přihodí nesčíslné množství. Služebnému děvčeti před soudem těžko lze dokázati, že mu byla věc dříve darována, nebo že msty do kufru, nebo zavazadel podstrčena. Soudce, nemá-li děvče svědků své nevinny, zpravidla přikloní se důvěřivě k „milostpaní“, která si počíná daleko jistěji, nenuceněji, i kdyby nepravdivě vypovídala. Soudcům arcit nechce jíti na mysl, proč by „milostpaní“ nepravdivě vypovídala proti děvčeti, když by toto bylo bez viny?

Naproti tomu děvče i při své nevině nepočíná si dosti jistě, jsouc rozrušeno lživým nařčením, ale hlavně nejistotou, zda-li jí soudcové uvěří.⁸³

Příběh vyvolává emotivní obraz nevinného děvčete, se kterým čtenář soucítí a ztožňuje se s ním. Senzačnost vyjádření je umocněna dramatičností; mluvčí popisuje „pláč“ děvčete a „ironický úsměv“ na tváři „milostpaní“. Konečným cílem je vyvolat ve čtenářovi nespokojenost, upozornit na neutěšené sociální poměry a vyzvat k protestu a politické organizaci. Toto specifické politické rámování je zároveň vysvětlením, proč se podobný obraz nevyskytoval nikde v denním tisku, seriózním ani bulvárním.

4.4 Poznámka na okraj: srovnání ženských zlodějek s muži

Ačkoliv tento motiv nelze chápat jako celistvý obraz, přesto se jedná o opakující se figuru, kterou je vhodné okomentovat. Zlodějka je srovnávána se zlodějem:

- „Dovede lovit z náprsních kapes, ze zadních kapes u kalhot, z kapes u vesty, z

⁸³ Stoupající počet sebevražd služebných děvčat. *Ženský list*. 1905, roč. 18, č. 14, s. 1.

dámských kabelek. Tímto svým uměním se vyrovná každému odbornému kapsáři z tábora mužů.⁸⁴

- „Pro neobvyklý delikt byla v těchto dnech zatčena jistá žena. Dosud byli jsme zvyklí psát jen o mužích jako bytových zlodějích a o ženách nejvýše jako o jejich pomocnicích. Tentokrát je tomu však jinak.“⁸⁵

Tyto výpovědi jsou založeny na implicitním předpokladu, že zlodějství je u ženy něco nevídaného a neočekávaného. Patrně zde opět hraje roli konzervativní představa, že emancipace žen se vymkla kontrole a ohrožuje tím společenský pořádek: zatímco dříve žena byla skryta v útulku domova, nyní se vydává vstříc slastem a neřestem moderního života, kterým však podléhá. Obraz ženy-kriminálnice je líčen jako odvrácená strana emancipace: zatímco se ženy objevují na nových, neočekávaných místech jako političky, lékařky, právničky, stávají se také zlodějkami, prostitutkami, vražedkyněmi.

⁸⁴ Nebezpečná kapsářka. *Hvězda československých paní a dívek*. 1935, roč. 10, č. 44, s. 22.

⁸⁵ Zlodějka vyloupila sama 17 pražských bytů. *Polední list*. 1933, roč. 7, č. 4

5 Shrnutí a závěr, limity a návrhy na další výzkum

V průběhu několika prvních kapitol jsem shrnul dobový kontext: věnoval jsem několik slov ženské otázce a postavení ženy ve společnosti, struktuře českého tisku v Československu a obrazům žen v ženských časopisech. Tímto mnohostranným exkurzem jsem si připravil půdu pro analýzu výpovědí o majetkových kriminálních v českém denním tisku.

Největší soubor článků pocházel z několika deníků stranického tisku (národně-demokratické *Národní listy*, sociálně-demokratické *Právo lidu*, agrárnický *Venkov*), jednoho večerníku (*Večer*) a jednoho nezávislého deníku (*Lidové noviny*). Z bulvárních deníků jsem vybral *Polední list* a *Expres*. Ačkoliv výběr je nevyhnutelně limitovaný a tudíž nelze dělat žádné velké generalizace, přesto při analýze vyvstaly náznaky určitých vzorců:

- Hypotéza, že se obrazy ženských majetkových zločinek v denním tisku budou lišit podle politické orientace deníku, se spíše nepotvrdila. Ať šlo již o národně-demokratické *Národní listy*, sociálně-demokratické *Právo lidu* nebo agrárnický *Venkov*, ve všech byly reprezentace ženské majetkové kriminality poměrně uniformní. Domníval jsem se, že způsoby výpovědí se budou lišit podle toho, jak ta či ona strana přistupuje k ženské otázce: například že sociálně demokratický tisk by mohl akcentovat neutěšené sociální poměry, lidovecký tisk by mohl zakládat důraz na ztrátu ženských hodnot jako je víra nebo péče o domácnost apod. Ukázalo se však, že mnohem více je určuje spíše samotný formát denních zpráv v seriózním tisku, v němž jsou ženské zločiny vykresleny víceméně podobně. Zdá se tedy, že ačkoliv politizace denního tisku byla hluboká, buď se dotýkala jen politických komentářů a příliš nepronikala do denních zpráv týkajících se ženské majetkové trestné činnosti, anebo byla implicitně přítomná „mezi řádky“ formou nejrůznějších náznaků. Příčinou by také mohla být skutečnost, že mnohé deníky přebíraly zprávy ze stejných zdrojů. Kriminologický nebo odbornický diskurz se projevoval jen v náznacích; zmínka o kleptomanií se objevila jen jednou v bulvárním deníku *Polední list*.

- Čím bulvárnější nebo senzačnější byl deník nebo žánr článku, tím výrazněji vynikaly v textu stereotypy o ženách, tím intenzivněji vystupovaly jednotlivé obrazy. To se týká nejen rozdílu mezi seriózním a bulvárním tiskem, ale mezi mírou bulvárnosti jednotlivých textů v rámci jednoho deníku. Např. v *Národních listech* většina výskytů na vyhledávaná klíčová slova pocházela z rubriky denní zprávy, což byly velmi krátké věcné texty, jejichž cílem bylo především informovat čtenáře, co se kde stalo, nikoliv jej zabavit senzačním příběhem. Volba věcných a emočně nezabarvených jazykových prostředků, typická pro tento žánr, vedla k tomu, že jediné náznaky pronikání těchto obrazů lze spatřit v občasných přivlastcích jako „krásná“ nebo „elegantní“ zlodějka, což slabě evokuje obraz elegantní ženy-zločinky. Čím více v textu vyskytovaly bulvárnější prvky – zejména vyprávění napínavých příběhů, líčení případů ze soudní síně (tzv. soudničky), dramatické a dialogické prvky – tím zároveň přibývaly jazykové prostředky, v nichž se vyjevily jednotlivé obrazy. V práci jsem bohužel nezahrnul večerní vydání některých deníků, aby bylo možné sledovat, zda se tento jev uplatňuje i na tomto mezistupni mezi seriózním tiskem a bulvárem.

Na úvodní otázku, zda se dobová fascinace ženským zločinem projevovala v mediální reprezentaci majetkových zločinů v českém denním tisku, tedy odpovídám: spíše nikoliv, anebo velmi subtilně. Existují však jisté náznaky, že časopisecká produkce by mohla poskytovat bohatší texty k analýze. Poněkud nad rámec práce jsem zanalyzoval několik textů z ženského časopisu *Ženský list*, který byl určen ženám z dělnického prostředí. Zde jsem odhalil zcela odlišný obraz zlodějek, postavený na obráceném pojetí spravedlnosti a akcentování nerovných právních a sociálních poměrů. Jedním ze směrů, kterým by se tedy mohl další výzkum ubírat, je zaměřit se se stejnými výzkumnými otázkami na periodika, která vycházela s řidší než denní periodicitou. Česká časopisecká produkce Československé republiky byla neobyčejně rozmanitá a představuje potenciální rezervoár, v němž lze čerpat nejrůznější kulturní obrazy ženské kriminality.

Prameny a literatura

Periodika

Hlas lidu (1905–1921)

Hvězda československých paní a dívek (1929–1930, 1933–1935)

Národní listy (1918–1928)

Polední list (1918–1938)

Večer: lidový deník (1918–1935, 1937–1938)

Ženský list: časopis pracující třídy ženského pohlaví (1901–1911, 1913)

Citované texty v periodikách

Co je kleptomanie, co je krádež? *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 11, s. 7.

Dovolené zlodějství. *Ženský list*. 1905, roč. 5, č. 18, s. 3–4.

Elegantní zlodějka z Uher přijela do Prahy. *Večer*. 1918, roč. 5, č. 108

Kleptomanie. *Polední list*. 1930, roč. 4, č. 293, s. 3.

Moderní zlodějka v automobilu. *Hlas lidu*. 1910, roč. 24, č. 93, s. 1.

Nebezpečná kapsářka. *Hvězda československých paní a dívek*. 1935, roč. 10, č. 44, s. 22.

Obviňování služek ze zlodějství. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 26, s. 7.

Stoupající počet sebevražd služebných děvčat. *Ženský list*. 1905, roč. 18, č. 14, s. 1.

Šejdířka při práci. *Večer*. 1918, roč. 5, č. 192

Ukradla z kostela kalich, aby si nakoupila šaty a líbila se. *Polední list*. 1933, roč. 7, č. 255, s. 5.

Zatčena u oltáře. *Polední list*. 1931, roč. 5, č. 317, s. 1.

Zloděj à la gentleman. *Národní listy*. 1919, roč. 59, č. 282, s. 4.

Zlodějka (Před porotou.). *Národní listy*. 1918, roč. 58, č. 14, s. 4.

Zlodějka vyloupila sama 17 pražských bytů. *Polední list*. 1933, roč. 7, č. 4

Ženy před soudem. *Ženský list*. 1910, roč. 19, č. 42, s. 2.

Ostatní dobové publikace

MASARYK, T. G. *Moderní názor na ženu: otisk přednášky z roku 1904*. Brno: Zemská organizace pokrokových žen moravských, 1930.

Sekundární literatura

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-79-1.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-34-7.

BEDNAŘÍK, Petr, JirákJAN a Köpplová BARBARA. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Grada, 2019. ISBN 978-80-271-1144-2.

FEINBERG, Melissa. *Elusive equality: gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2006. ISBN 0-8229-4281-X.

FOUCAULT, Michel. *Acheologie vědění*. 2016. ISBN 978-80-87054-43-7.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 978-80-86019-96-3.

FOUSKOVÁ, Marie V. „Moderní apoštolát našich zásad“. *Ženský tisk Československé strany lidové v Čechách v předvolebním období 1919 a 1920. Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, 2016, roč. 17, č. 2, s. 18–28. ISSN 1213-0028.

GIBSON, Mary. *Born to crime: Cesare Lombroso and the origins of biological criminology*. Westport: Praeger, 2002. Italian and Italian American studies. ISBN 978-0-275-97062-8.

HECZKOVÁ, Libuše. Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách – polyperpektivní prezenrace a reprezentace žen v časopisech první republiky. In: *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky: periodický tisk v letech 1918-1938*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018. ISBN 978-80-7051-267-8.

- HEIDENSOHN, Frances a Marisa SILVESTRI. *Women and crime*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1996. ISBN 978-0-333-64208-5 978-0-333-64209-2.
- HOMOLÁČ, Jiří. Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2006, roč. 42, č. 2, s. 329–352. ISSN 00380288, 2336128X. DOI: 10.13060/00380288.2006.42.2.06
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2017. ISBN 978-80-7277-563-7.
- KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.
- MATOUŠKOVÁ, Tereza. *Matka vražednice v českém tisku druhé poloviny 19. století a začátku 20. století*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- MUSILOVÁ, Stanislava. *Žena za katrem: v síti trestněprávních a kriminalizačních mechanismů druhé poloviny dlouhého 19. století*. Vydání první. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2019. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae Studia historica 23. svazek. ISBN 978-80-7561-175-8 978-80-88013-80-8.
- NEČASOVÁ, Denisa. Dějiny žen či gender history? *Dějiny - Teorie - Kritika*. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2008, č. 01, s. 81–102. ISSN 1214-7249, 2464-5370.
- O'BRIEN, Patricia. The Kleptomania Diagnosis: Bourgeois Women and Theft in Late Nineteenth-Century France. *Journal of Social History*. Oxford University Press, 1983, roč. 17, č. 1, s. 65–77. ISSN 0022-4529.
- PENKALOVÁ, Lenka. Rubriky pro ženy v českých denících 20. let 20. století: Příklad Lidových novin a spor o koncepci ženské rubriky pod vedením Marie Fantové a Mileny Jes. *Mediální studia*. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2012, roč. 6, č. 2, s. 136–148. ISSN 1801-9978.
- SCOTT, Joan W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*. 1986, roč. 91, č. 5, s. 1053–1075. ISSN 00028762. DOI: 10.2307/1864376
- SHAPIRO, Ann-Louise. „Stories more terrifying than the truth itself“: narratives of female criminality in fin de siècle Paris. In: ARNOT, Margaret L. a Cornelia USBORNE.

- Gender and crime in modern Europe*. London: UCL Press, 1999. Women's and gender history. ISBN 978-1-85728-745-5 978-1-85728-746-2.
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. 2016. ISBN 978-80-246-2971-1.
- STROBACH, Vít a Jan MAREŠ. Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870-1914). *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. 2012, roč. 4, č. 2, s. 34–68. ISSN 1803-9243.
- ŠEFRNA, Vivian. *Diskuze kolem legalizace potratů v období první Československé republiky*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. Edice Každodenní život. ISBN 978-80-7203-565-6.
- TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*. 2006.